

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Den faktiskt genomförda läroplanen?

Analys av tre läroböcker i svenska språket för gymnasieskolans
högskoleförberedande program

Kristina Svensson

LAU370

Handledare: Birgitta Johansson

Examinator: Anna Nordenstam

Rapportnummer: HT11-1150-02

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: *Den faktiskt genomförda läroplanen? Analys av tre läroböcker i svenska språket för gymnasieskolans högskoleförberedande program*

Författare: Kristina Svensson

Termin och år: ht 2011

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Birgitta Johansson

Examinator: Anna Nordenstam

Rapportnummer: HT11-1150-0X

Nyckelord: läromedel, lärobok, ämnesplan, kontrastiv analys

Den 1 juli i år trädde de nya ämnesplanerna för gymnasieskolan GY 2011 i kraft. Fr o m höstterminen kommer alltså svensklärare i gymnasieskolan att använda undervisningslitteratur som är skriven under de gamla kursplanernas tid och med hjälp av denna undervisa och examinera utifrån de nya målen. Är den aktuella kurslitteraturen lämpad för att vara en viktig del av en undervisning som skall utformas utifrån nya mål? Syftet med denna undersökning är att diskutera huruvida tre utvalda läroböcker ger eleverna förutsättningar för att nå de mål som anges i de nya ämnesplanerna. Huvudfrågan är alltså: Ger de tre utvalda läroböckerna eleverna förutsättningar för att nå de mål som anges i de nya ämnesplanerna för ämnet svenska? Metoden är kontrastiv, d v s ett objekt (de tre läroböckerna) jämförs enligt en för ändamålet utarbetad modell med ett annat objekt (ämnesplanen). Det analysredskap som har konstruerats för uppsatsen utgår från de nio punkter i ämnesplanen vilka specificerar målen för svenskundervisningen, alltså vad eleven skall kunna i ämnet svenska när han slutar gymnasiet. De tre läroböcker som skall analyseras är: Johansson, S., Karlsson, O. & Nettervik, I. (2008). *Möt språket*. Malmö: Gleerups; Lundahl, B. & Sjöstedt, B. (2006). *Nya svenska språket*. Lund: Studentlitteratur; Skoglund, S. (2004). *Texter och tankar – språket*. Malmö: Gleerups. Resultatet av analysen visar att det inte är någon av läroböckerna som i allt ger förutsättningar för att eleven skall nå de olika målen för ämnet svenska. Kompletterande material måste till för att eleven skall få optimala förutsättningar för att nå de mål som styrdokumentet stipulerar. Att vara medveten om att läroboken inte täcker in allt och att agera utifrån det är av största vikt för alla lärare.

Förord

Föreliggande arbete är en enmansprodukt och resultatet av några intensiva arbetsveckor under sommaren 2011. Idén till arbetet föddes redan sommaren 2007, men på grund av hög arbetsbelastning kunde jag inte slutföra uppsatsen i det skedet.

Ett stort tack till Birgitta Johansson på Institutionen för språk och litteratur vid Göteborgs universitet för tålmodig handledning av och till, med många långa uppehåll, ända sedan sommaren 2007.

1.Inledning	
1.1 Varför läromedelsanalys? – Bakgrund, syfte och frågeställning.....	5
1.2 Definition av begreppen 'läromedel', 'primärt läromedel', 'lärobok' och 'elevens bok' samt diskussion kring lärobokens ställning i undervisningen.....	6
1.3 Läromedelsforskning och läromedelsanalys.....	7
1.4. Metod och analysmodell.....	9
1.5 Materialbeskrivning och urvalsmetod.....	11
2. Analys	
Fråga 1.....	13
Fråga 2.....	16
Fråga 3.....	19
Fråga 4.....	23
Fråga 5.....	26
Fråga 6.....	29
Fråga 7.....	30
3. Sammanfattning.....	32
Bibliografi.....	33

1. Inledning

1.1 Varför läromedelsanalys? – Bakgrund, syfte och frågeställning

Den 1 juli i år trädde de nya ämnesplanerna för gymnasieskolan GY 2011 i kraft. Fr o m höstterminen 2011 kommer alltså ett stort antal gymnasieelever i Sverige att undervisas och examineras utifrån de mål som anges i de nya ämnesplanerna. Detta gäller förstås även ämnet svenska. Elevens lärobok kommer emellertid med största sannolikhet att vara den samma som har använts för motsvarande nivå under de senaste åren. Nya läroböcker anpassade till de aktuella ämnesplanerna finns av naturliga skäl inte ännu. Fr o m höstterminen kommer alltså svensklärare i gymnasieskolan att använda undervisningslitteratur som är skriven/omarbetad under de gamla kursplanernas tid och med hjälp av denna undervisa och examinera utifrån de nya målen. Det är därför intressant att studera huruvida några frekvent använda läroböcker i svenska ger förutsättningar för en god måluppfyllelse. Är den aktuella kurslitteraturen lämpad för att vara en viktig del av en undervisning som skall utformas utifrån nya mål? Syftet med denna undersökning är alltså att diskutera huruvida tre utvalda läroböcker i ämnet svenska (för urvalsprincip och presentation, se nedan under 1.5) ger eleverna förutsättningar för att nå de mål som anges i de nya ämnesplanerna. Frågeställningen kan alltså formuleras så här:

- Ger de tre utvalda läroböckerna eleverna förutsättningar för att nå de mål som anges i de nya ämnesplanerna för den språkliga delen av ämnet svenska?

En analys av böckerna utifrån målen i de aktuella ämnesplanerna kan svara på ovanstående fråga. En presentation av den analysmodell som används i föreliggande arbete samt en redogörelse för läromedelsforskning och dito analys ges i 1.3 och 1.4. Därefter får läsaren bekanta sig med de tre läroböckerna samt urvalsprincipen för undersökningsmaterialet.

I nästa avsnitt skall vi definiera begreppet 'läromedel' och några andra intilliggande begrepp, detta för att undvika missförstånd under läsningens gång. Vi skall också kort titta på vilken ställning läroboken enligt forskningen intar i undervisningen.

1.2 Definition av begreppen 'läromedel', 'primärt läromedel', 'lärobok' och 'elevens bok' samt diskussion kring lärobokens ställning i undervisningen.

I artikeln *Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande* (Englund 1999) diskuterar Englund begreppen 'läromedel', 'primärt läromedel', 'lärobok' och 'elevens bok'. Ett 'läromedel' definieras i *Skola för bildning. Huvudbetänkande av läroplanskommittén* (SOU 1992:94 s 170) som "sådan som lärare och elever väljer att använda för att nå uppsatta mål". Denna definition ligger till grund för hur begreppet används i *Lpf 94* (se även Englund 1999, s 328). Ett läromedel kan alltså vara i princip vad som helst: en symaskin på Hantverksprogrammet eller ett provrör på Naturvetenskapsprogrammet. Det huvudsakliga läromedlet är emellertid, i varje fall på de teoretiska programmen och i kärnämnena, en eller flera böcker, läroböcker. Det kan röra sig om läroböcker i t ex svenska språket eller i engelska. I flera artiklar, bland annat *Läromedelsval och läromedelsstöd i gymnasieskolan*, kallar Ann-Christine Juhlin läroboken det 'primära läromedlet' eller 'elevens bok' (1994, s18, 1995, passim). I denna uppsats kommer de tre begreppen 'lärobok', 'primärt läromedel' och 'elevens bok' att användas för att beteckna den kurslitteratur som här skall studeras.

Under 1.1 såg vi att syftet med denna undersökning är att diskutera huruvida de tre utvalda läroböckerna ger eleverna förutsättningar för att nå de mål som anges i de nya ämnesplanerna för ämnet svenska. Vän av ordning kan då naturligtvis ställa frågan: "Är det bara läroböckerna som skall ansvara för elevernas måluppfyllelse? Är det inte snarare undervisningen i sin helhet som skall tillmötesgå det som stipuleras i de nya styrdokumentet?" Svaret på den sista frågan är förstås "Jo". Så varför då läroboksanalys? Varför ge just läroboken denna centrala roll? Forskningen visar att läroboken "fortfarande har en mycket stark ställning som riktningsgivare i undervisningen" (Englund 1999, s 330). "Den har en kunskapsgaranterande-auktoriserande och en gemensamhetsskapande-sammanhållande roll, den underlättar utvärderingen, den underlättar i övrigt arbetet och livet särskilt för lärarna, men sannolikt också för eleverna, och den har en disciplinerande roll." (Englund 1999, s 327). Vidare finns det i forskningen belagt att lärarna ser ett direkt samband mellan lärobok och måluppfyllelse: läroboken garanterar i lärarens ögon att kursplanens eller läroplanens mål nås (Juhlin 1995, s 11; Skolverket 2006, s 11). Det är alltså befogat att i diskussioner om mål i styrdokument och hur och med vilka medel de kan nås särskilt uppmärksamma läroboken. Ytterligare en anledning till att studera förhållandet mellan lärobok och ämnesplan är att läroböcker inte längre genomgår någon form av statlig kontroll. Läroplaner och ämnesplaner skrivs och antas

av regeringen, men dessa innehåller inga direktiv kring hur eller med vad undervisningen skall bedrivas. Faktumet att lärare ofta ser en stark koppling mellan lärobok och ämnesplan samtidigt som innehållet i läroboken inte är föremål för styrning gör det extra intressant att undersöka i vilken mån läroböcker kan åta sig rollen att vara ”den faktiskt genomförda läroplanen” (SOU 1992:94, s 35).

I de följande avsnitten skall vi titta lite närmare på hur tidigare läromedelsforskning och läromedelsanalys har sett ut. Läsaren får också bekanta sig med den analysmodell som används i det föreliggande arbetet.

1.3 Läromedelsforskning och läromedelsanalys

I Sverige har läromedel och läromedelsutveckling granskats i forskning och offentliga utredningar ända sedan tiden strax före grundskolereformen på 1950-talet. Fram till mitten av 1990-talet var syftet att från statligt håll styra och rikta de budskap som läromedlen förmedlade. I läroplanerna fanns detaljerade föreskrifter kring läromedel, läroböcker och hur undervisningen skulle utformas (Juhlin Svensson 2000, s 19f). Sedan *Lpf-94* och *Lpo-94* trädde i kraft förekommer inte längre någon sådan statlig reglering eller kontroll av läromedel (Juhlin Svensson 2000, s 21).

- Internationellt sett tog läromedelsforskningen fart på 1970-talet. Innan dess var den nästan obefintlig (Juhlin Svensson 2000, s 10). Läromedelsforskning kan delas in i tre huvudgrenar (se t ex Juhlin Svensson 2000, s 9 och Johnsen 1993, s 327): a) processororienterade studier, som studerar själva tillkomstprocessen från idé till färdig bok, b) användarorienterade studier som undersöker hur läromedlet används i klassrummet och c) produktorienterade studier. Under nittiotalet utfördes ett antal användarorienterade studier där läromedelsanvändningen i klassrummet och lärarnas urvalsstrategier studerades. Forskare som Englund (1999) och Juhlin (1994, 1995 och 2000) presenterade resultat om hur läroboksanvändning kan kopplas till lärarstil och om elevernas inflytande över undervisningen. I dessa arbeten fastslås också att läroboken fortfarande är det vanligaste hjälpmedlet i undervisningen (se t ex Juhlin Svensson 2000, s 57ff). Den tredje typen av forskning, produktorienterade studier, granskar läroböcker utifrån vilka värderingar de bygger på och vilka retoriska strategier som används (Skolverket 2006). Gränsöverskridande forskning som blandar två eller flera av fälten finns. De flesta forskningsinsatser, även internationellt sett, har haft ett produktorienterat perspektiv;

syftet har varit att studera lärobokens innehåll för att förbättra det och forma det efter de i samhället förhärskande tankarna kring demokrati, tolerans och förståelse över gränserna (Johnsen 1993, s 328). I *Studier av den pedagogiska väven* (SPOV14/15) presenteras en analysmodell för innehållsstudier och bedömning av läromedel. Urval av teman och fakta granskas, språket och förhållandet mellan bild och text analyseras. Värderingar och ställningstaganden i text och bild samt pedagogisk idé diskuteras. Övningsmaterialet (fylleriövningar – tänka själv – ta ställning?) analyseras också. Som vi ser passar denna analysmodell den forskare som vill studera läroboken ur ett ideologiskt och / eller pedagogiskt perspektiv. Det är en modell som går att applicera på de flesta läroböcker oavsett ämne. Även det föreliggande arbetet har ett produktorienterat perspektiv. Syftet i denna uppsats är emellertid som bekant att undersöka huruvida de tre utvalda läroböckerna ger eleverna förutsättningar för att nå de mål som anges i de nya ämnesplanerna för ämnet svenska. Ovanstående modell lämpar sig inte för detta syfte. Därför har ett särskilt analysredskap utarbetats. Vi tittar närmare på det i nästa avsnitt.

1.4. Metod och analysmodell

Den metod som används i denna uppsats är kontrastiv, d v s ett objekt (de tre läroböckerna) jämförs systematiskt enligt en för ändamålet utarbetad modell med ett annat objekt (ämnesplanen). Det analysredskap som har konstruerats för uppsatsen är mycket enkelt. Det utgår från de nio punkter i ämnesplanen vilka specificerar målen för svenskundervisningen i termer av kunskaper och förmågor som skall utvecklas. De nio punkterna definierar alltså vad eleven skall kunna i ämnet svenska när han slutar gymnasiet. Nedan följer punkterna:

- 1) Förmåga att tala inför andra på ett sätt som är lämpligt i kommunikationssituationen samt att delta på ett konstruktivt sätt i förberedda samtal och diskussioner.
- 2) Kunskaper om språkriktighet i text samt förmåga att utforma muntliga framställningar och texter som fungerar väl i sitt sammanhang.
- 3) Kunskaper om den retoriska arbetsprocessen, dvs. att på ett strukturerat och metodiskt sätt planera och genomföra muntlig och skriftlig framställning som tar hänsyn till syfte, mottagare och kommunikationssituation i övrigt.
- 4) Förmåga att läsa, arbeta med, reflektera över och kritiskt granska texter samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa.
- 5) Kunskaper om centrala svenska och internationella skönlitterära verk och författarskap samt förmåga att sätta in dessa i ett sammanhang.
- 6) Kunskaper om genrer samt berättartekniska och stilistiska drag, dels i skönlitteratur från olika tider, dels i film och andra medier.

- 7) Förmåga att läsa, arbeta med och reflektera över skönlitteratur från olika tider och kulturer författade av såväl kvinnor som män samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa.
- 8) Kunskaper om det svenska språkets uppbyggnad.
- 9) Kunskaper om språkförhållanden i Sverige och övriga Norden samt det svenska språkets ursprung. Förmåga att reflektera över olika former av språklig variation.

(Ämnesplan för Svenska, GY2011)

Eftersom ordet 'punkt' är ett ord med flera olika betydelser är det lätt att läsaren blir förvirrad och inte riktigt förstår vilken typ av punkt som avses. Därför väljer jag att i stället för 'punkt' använda ordet 'mål'. De förmågor och kunskaper som beskrivs i de nio punkterna är ju sådant som skall uppnås, alltså mål. 'Punkt 1' kallas alltså i det följande för 'mål 1' o s v . För att kunna användas som struktur för analysen har målen skrivits om till frågor:

- Utvecklar läroboken elevens förmåga att tala inför andra på ett sätt som är lämpligt i kommunikationssituationen samt att delta på ett konstruktivt sätt i förberedda samtal och diskussioner? Utvecklar läroboken elevens kunskaper i den retoriska arbetsprocessen, d v s hans / hennes förmåga att på ett strukturerat och metodiskt sätt planera och genomföra muntlig och skriftlig framställning som tar hänsyn till syfte, mottagare och kommunikationssituation i övrigt? (Mål 1 och 3)
- Stärker läroboken elevens kunskaper om språkriktighet i text samt förmågan att utforma texter som fungerar väl i sitt sammanhang? (Mål 2)
- Utvecklar läroboken elevens förmåga att läsa, arbeta med, reflektera över och kritiskt granska texter samt att producera egna texter med utgångspunkt i det lästa? (Mål 4)
- Utvecklar läroboken elevens förmåga att läsa, arbeta med och reflektera över skönlitteratur från olika tider och kulturer författade av såväl kvinnor som män samt att producera egna texter med utgångspunkt i det lästa? (Mål 7)
- Stärker läroboken elevens kunskaper om det svenska språkets uppbyggnad? (Mål 8)

- Stärker läroboken elevens kunskaper om språkförhållanden i Sverige och övriga Norden samt det svenska språkets ursprung? Utvecklar läroboken elevens förmåga att reflektera över olika former av språklig variation? (Mål 9)

För att avgränsa ämnet har endast de mål i ämnesplanen som behandlar den språkliga delen av svenskämnet (språklig produktion, språkhistoria, språkets uppbyggnad, textbearbetning och källkritiskt tänkande inför uppsatsarbete som gymnasiearbetet, se nedan under 2.1) använts för föreliggande analys. De mål i ämnesplanen som behandlar den litteraturvetenskapliga delen (litteraturhistoria, genreteori och stilistik – mål 5 och 6) har inte använts som bas för frågor. Mål 7 berör både den språkliga och den litterära delen av svenskämnet. Jag har valt att inkludera det i min analys eftersom även det innehåller språklig produktion, om än med utgångspunkt i skönlitteratur. Skillnaden mellan mål 5 och 6 å ena sidan och mål 7 å den andra är alltså att mål 7 innehåller ett krav på elevens egen förmåga att uttrycka sig i tal och skrift (samma som i mål 1-4) medan mål 5 och 6 fokuserar ett kunskapsinhämtande inom skönlitteratur. Att dela upp svenskämnet i en språklig och en litterär del är gängse både i läroböcker och i själva undervisningen. Samma uppdelning tycktes därför naturlig i denna uppsats. Av ovan framgår även att mål 1 och 3 skrivits om till en tvådelad fråga. Båda målen handlar om konsten att tala vilket gör att de förmågor och kunskaper som beskrivs återfinns i både 1 och 3. För att renodla och minska antalet frågor slogs därför dessa två mål ihop. Frågan blir därmed ganska omfattande. För att skapa struktur i svaret har jag valt att fetmarkera ord som är centrala för diskussionen. De fetmarkerade orden blir på så sätt en slags underrubriker som strukturerar texten (se fråga 2 under 2).

I ämnesplanen för ämnet svenska återfinns utöver mål 1-9 ett inledande stycke som beskriver ämnets syfte. Här betonas vikten av att eleven i undervisningen får möta autentiskt material som inkluderar många olika texttyper och medier för att han på så sätt skall utveckla ”förmåga att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar” (ämnesplan för Svenska, GY2011). Det ses som viktigt att eleverna får ”sätta innehållet i relation till egna erfarenheter, intressen och den egna utbildningen.” (ibid.) Tanken är alltså att bearbetning av autentiskt material hämtat från dagspress, romaner, facklitteratur, film och musik skall levandegöra svenskundervisningen – plocka in verkligheten i klassrummet - och träna eleverna i att se kopplingen mellan sådant material och den egna personlighetsutvecklingen och en växande omvärldsförståelse. Som framgår under

1.2 visar forskningen att läroboken är central och på olika sätt styrande i klassrumsarbetet. Därför bör den träna de förmågor och förmedla de kunskaper som ämnesplanen prioriterar – bland annat genom att tydligt bjuda in verkligheten via autentiskt material. Analysen i det föreliggande arbetet kommer därför att inledas med en fråga om hur kopplingen mellan primärt läromedel och (elevens) verklighet, både nu och i framtiden, ser ut. Frågan lyder som följer:

- Är kopplingen mellan primärt läromedel och (elevens) verklighet tydlig vad gäller textval – autentisk material, variation i texttyp (även andra medier, t ex film) och texter med koppling till arbetsliv och studier? Används materialet som bas för diskussioner kring egna erfarenheter, intressen och den egna utbildningen?

Analysen omfattar på så sätt sju frågor. Den struktureras efter frågorna, d v s efter varje fråga följer en kort diskussion av var och en av de tre läroböckerna och sedan en sammanfattning av huruvida de tre utvalda läroböckerna ger eleverna förutsättningar för att nå det mål som frågan behandlar. Ett problem i sammanhanget är att ämnesplanens punkter inte anger omfattningen och fördjupningen av kunskaper och förmågor. Exakt vad som krävs för att ett mål skall vara uppfyllt är inte definierat. Det är alltså svårt att ge vattentäta bedömningar av läroböckernas roll i måluppfyllelsen. Genom de resonemang som förs i framförallt sammanfattningarna efter varje fråga och i avsnitt 3 hoppas jag ändå kunna argumentera för de slutsatser som dras.

Innan vi ger oss i kast med analysen skall vi emellertid bekanta oss med de läroböcker som studeras i detta arbete. Den urvalsmetod som har använts diskuteras också.

1.5 Materialbeskrivning och urvalsmetod

De tre läroböcker som skall analyseras är:

Johansson, S., Karlsson, O. & Nettervik, I. (2008). *Möt språket*. Malmö: Gleerups (i det följande *MS*)

Lundahl, B. & Sjöstedt, B. (2006). *Nya svenska språket*. Lund: Studentlitteratur (i det följande *NSS*)

Skoglund, S. (2004). *Texter och tankar – språket*. Malmö: Gleerups (i det följande *TTS*)

Dessa läroböcker valdes ut genom tillämpning av tre olika urvalskriterier:

- Läroboken skall vara utformad för gymnasieskolans obligatoriska kurser i svenska språket och lämpa sig för svenskundervisningen på de studieförberedande programmen.
- Läroboken skall vara utgiven av ett välrenommerat förlag med inriktning på litteratur för pedagogiska ändamål, detta för att säkerställa kvalitén på läroboken.
- Läromedlet skall vara frekvent använt på gymnasieskolor ute i landet.

Av den information som finns i böckernas inledning eller på baksidan framgår att det första kriteriet är uppfyllt. Vi ser vidare att de förlag som har givit ut verken är Gleerups och Studentlitteratur, två av de mest välkända aktörerna i branschen. För att få reda på hur pass frekvent använda läroböckerna är kontaktades förlagen. Försäljningssiffrorna är stadigt höga – böckerna är alltså ”bästsäljare” i sitt slag. Höga försäljningssiffror bör indikera hög användning i skolorna. För en gymnasieskola är det av ekonomiska skäl naturligtvis inte möjligt att massbeställa klassuppsättningar av en lärobok och sedan inte använda den. Både *MS* och *TTS* är dessutom andraupplagor vilket visar på hög efterfrågan.

Nedan följer författarnas presentationer av de tre verken. Citaten ger förhoppningsvis läsarna en uppfattning om upplägg och författarnas syfte:

Möt språket är en innehållsrik och instruktiv handbok i svenska språket. Den vänder sig främst till gymnasieskolans studieförberedande program och täcker den språkliga delen av svenskämnets obligatoriska kurser. *Möt språket* tillhandahåller instruktioner och mönster för ett rikt urval av texter och tal som vi möter i livet. Varierade och verklighetsbaserade övningar ger tillfälle att tillämpa dessa mönster. Boken rymmer också teoretiska avsnitt om sökning och granskning av information, om gruppsspråk och grannspråk samt om svenskans utveckling och byggnad. Även i dessa teoretiska partier står användningen av språket i fokus. (Johansson et al. 2008)

Nya svenska språket är en lärobok i svenska för gymnasieskolan[...]. Boken är skriven för kurs A och B och behandlar de språkliga och språkvetenskapliga delarna av kurserna. Läromedlets pedagogiska grundtanke är att insikter om språket nås via aktivitet, övning och reflexion. Det är genom att hela tiden tala, skriva, läsa och lyssna som vi utvecklar vårt språk. *Nya svenska språket* är därför uppgiftsinriktad, och det har varit vår ambition att undvika mekaniska ifyllnadsövningar och istället prioritera uppgifter som är roliga, utmanande och som kräver eftertanke. Genom att erbjuda många och varierande uppgifter har vi dessutom velat åstadkomma så stor valfrihet som möjligt. (Lundahl & Sjöstedt 2006)

Texter och tankar – språket [...] är en lärobok för kurserna Svenska A och Svenska B. Med hjälp av exempel, tips och uppgifter lär du dig att tala och skriva effektivare och säkrare. Du får också lära dig en del om hur språk

är uppbyggda och hur de förändras. [...] [...] En viktig grundtanke i *Texter och tankar – språket* är att du utvecklar ditt språk bäst om du prövar att använda det i olika sammanhang. Därför är många uppgifter utformade som situationer, där du får veta inte bara vad du ska skriva eller tala om utan också vilka du skall vända dig till. [...] [...] Det finns ett kinesiskt ordspråk som lyder: 'Att förstå en sak är att göra den'. I den här boken får du massor av tillfällen att göra saker med språket. (Skoglund 2004)

2 ANALYS

1) Är kopplingen mellan primärt läromedel och (elevens) verklighet tydlig vad gäller textval – autentiskt material, variation i texttyp (även andra medier, t ex film) och texter med koppling till arbetsliv och studier? Används materialet som bas för diskussioner kring egna erfarenheter, intressen och den egna utbildningen?

Det autentiska materialet i *MS* utgör en stor del av de texter som på något sätt skall processas. Det sträcker sig från exempel på det retoriskt välkomponerade talet via den skönlitterära berättelsen till vetenskapliga artiklar och reklam. Matnyttigt är kapitlet om hur man skriver CV och ansökningar, protokoll och dagordning. Övningsmaterialet som hör till tränar förmågor som eleverna kommer att ha stor nytta av i vuxenlivet. I kapitel 8 "Utredande texter" (ss 122-140) bibringas eleven grundläggande kunskaper i hur en enklare vetenskaplig utredning är uppbyggd, hur man skriver en källförteckning och hur man citerar. Kapitlet vänder sig tydligt till studerande med siktet inställt på vidare studier. I kapitlet "Skönlitterärt berättande" illustreras olika berättartekniker (t ex in medias res, historiskt presens) med hjälp av utdrag ur romaner, noveller och reportage. Texternas uppbyggnad går igenom och eleverna uppmanas att processa innehållet genom diskussionsuppgifter och textbearbetningar som bygger på elevens egna erfarenheter och tankar. Ett exempel är den bearbetning av 1 Mos 22:1-12 (Abraham som skall offra Isak) som eleven ombeds göra utifrån sin egen uppfattning om situationen, personerna och miljön. Vad som saknas helt är en koppling till ett lite vidare textbegrepp och övningar / exempel som även inkluderar media som t ex film.

I *NSS* dominerar det autentiska materialet. Exempel på texttyper är utdrag ur skönlitteratur (både poesi och prosa), debattartiklar, insändare, vetenskapliga artiklar, utdrag ur dagböcker, serier, andra läromedel. Det mycket innehållsrika avsnittet "Skriv praktiska skrivelser" (ss 143-162) innehåller exempel på kvitto, platsansökan, dagordning etc. Två personalchefer har fått granska exemplet på platsansökan och utlåta sig om utformningen och personens chanser

att få det sökta arbetet (s 15f). Detta gör avsnittet verkligt matnyttigt. Relevansen för livet utanför skolan är uppenbar. Vidare inleds varje kapitel med ett kort stycke där syftet och dess betydelse för just den enskilde eleven tydliggörs. I inledningen till avsnittet ”Träna skrivregler” kan man t ex läsa att ”det är viktigt att en text som ska läsas av andra är språkligt korrekt. Dels blir den naturligtvis mer lättläst, dels har det visat sig att felaktig stavning, felanvända skiljetecken eller felaktig avstavning retar många läsare som då missar själva innehållet i texten” (s 105). Ytterligare ett exempel är ingressen till avsnittet ”Skaffa information” där vikten av att sälla och förhålla sig kritisk framgår (s 35). Kopplingen mellan det primära läromedlet och elevens verklighet, både nu och i framtiden är alltså tydlig. Övningarna till kapitel 6 ”Berätta och beskriv” är genomgående inriktade på att få eleven att reflektera och motivera utifrån egna erfarenheter och värderingar. Avsnittet ”Skriv utredande” är till stor del fokuserat på projektarbetet som fr o m ht 2011 ersätts av gymnasiearbetet. Detta arbete skall bli ”en mer uttalad kvalitetsuppgift som alla elever måste göra för att få examen. Det är tydligare kopplat till att samla upp vad eleven ska ha lärt sig på programmet än idag.” (”Höjda krav i nya gymnasieskolan”, Nyhetsbrev, Skolverkets hemsida). Den allmänna information som ges i avsnittet om hur man skriver utredande text är relevant. Råden utgår emellertid i hög utsträckning från kursmålen i de gamla kursplanerna vilket gör att detta avsnitt måste revideras av läraren. I kapitlet ”Massmedia” (kapitel 23 ss 285-301) diskuteras bland annat film och Internet. Informerande text om film som medium och hur det passar in i svenskämnet saknas. Eleven får en lista med filmtekniska termer vilken följs av ett antal temauppgifter (s 295ff). Uppgifterna går ut på att presentera en redan befintlig film / musikvideo eller göra en egen sådan. Eleverna uppmanas att särskilt tänka på hur män och kvinnor skildras och hur man för fram budskapet. Den avslutande delen av kapitlet går kort igenom en webbsidas uppbyggnad samt gör en genreindelning av dataspel. Den informerande texten är kortfattad – fokus ligger på övningar där eleven uppmanas att med sina kamrater diskutera nätanvändning, hur de människor som av olika skäl inte kan använda Internet påverkas i sitt dagliga liv, våld och könsroller i dataspel.

I *TTS* ryms ett begränsat autentiskt material, främst några artiklar hämtade från pressen, framförallt från gratistidningen Metro. De tar upp klassiska debattämnen som pengars förhållande till livskvalitet (s 137ff) och djurförsök (s 120ff). Materialet är emellertid drygt tio år gammalt, skrivet i slutet på 1900-talet, vilket gör att det kan uppfattas som passé. Övningsmaterialet till *Pengarna och livet* (s 134ff) tar avstamp i texterna och utmanar elevens åsikter och förmåga att argumentera. I övningen på s 135 uppmanas gymnasisten att

läsa textmaterialet och sedan fundera fritt kring frågan ”Girighet – den moderna synden?” Eleven förses med stödfrågor som ”Är girighet ett ärvt beteende som lönar sig i kampen för tillvaron?”, ”Är pengabegäret kanske en förutsättning för god utbildning, god sjukvård och så vidare?” Exempel från skönlitteratur, facklitteratur och formella skrivelser saknas helt. Så även material från film och andra medier. Hela boken är däremot uppbyggd kring tanken att den bästa inläringen sker genom praktisk övning. Samtliga kapitel innehåller därför diskussionsuppgifter, reflexionsövningar och konkreta arbetsuppgifter som alla utgår från elevens vardag, tänkta situationer som eleven skulle kunna hamna i och elevens åsikter och tankar om verkligheten. Några exempel: I kapitlet ”Beskriva och berätta” (ss 40-68) skall eleven beskriva sin egen hemort så att personer från andra länder kan uppfatta orten som ett intressant turistmål (s 49). I samma kapitel finns diskussionsfrågor kring lyrik, varför man läser / inte läser lyrik, vad som kännetecknar en bra dikt eller låttext. Att eleven och dennes verklighet är bokens huvudperson blir väldigt tydligt i det inledande kapitlet ”Komma igång”. Här får eleven via personlighetstest à la veckotidningsmodell testa vilken studietyp han själv är – lagspelare eller ensamvarg, ordningsman eller bohem.

Vi kan alltså se att kopplingen till verkligheten är hög i *MS* och *NSS*. Det autentiska materialet är rikligt och varierat, övningarna utgår i hög utsträckning från eleven och dennes föreställningsvärld samt den verklighet som eleven kommer att möta efter avslutad skolgång. Den praktiska nyttan för framtiden blir tydlig i de avsnitt där studie- och arbetslivsrelaterade texter behandlas. Vad som helt saknas i *MS* är en diskussion kring de texttyper som faller inom ramen för det vidgade textbegreppet (se t ex Asplund-Carlsson et al. 2003). *NSS* nämner film och internet, men kapitlet vilar mycket på elevernas eget arbete och diskussioner, i mindre utsträckning på fakta. I *TTS* är det autentiska materialet tunnsått, och de uppgifter som baseras på detta är därmed i minoritet. Läroboken innehåller alltså inte i någon större utsträckning ett textmaterial som ”används [...] som bas för diskussioner kring egna erfarenheter, intressen och den egna utbildningen” (se analysfråga 1) Kopplingen till eleven och elevens verklighet är ändå genomgående tydlig tack vare de många övningarna. Det är eleven själv och dennes språkutveckling som står i bokens centrum, inte ett material som skall förmedla kunskap och processas på olika sätt.

Vi går nu vidare till analysfråga nummer två. Den bygger – som nämndes ovan- på både mål 1 och mål 3. För att skapa struktur och höja läsbarheten i svaret fetmarkeras nyckelord.

- 2) **Utvecklar läroboken elevens förmåga att tala inför andra på ett sätt som är lämpligt i kommunikationssituationen samt att delta på ett konstruktivt sätt i förberedda samtal och diskussioner? Utvecklar läroboken elevens kunskaper i den retoriska arbetsprocessen, d v s förmåga att på ett strukturerat och metodiskt sätt planera och genomföra muntlig och skriftlig framställning som tar hänsyn till syfte, mottagare och kommunikationssituation i övrigt?**

(MS) För att utveckla **elevens förmåga att situationsanpassa sitt (sam)tal** görs en grundläggande tydlig distinktion mellan det privata samtalet och det som är av mer officiell karaktär (s 46ff). I detta sammanhang nämner man också de två olika talhandlingar - att prata och att tala – som karaktäriserar de två samtalstyperna (s 50). Detta är viktig basinformation för ungdomar som av naturliga skäl oftast inte är särskilt tränade i (sam)tal av mer formell karaktär. Man uppmärksammar eleven på vikten av att veta vem man talar med eller till och att olika tilltal krävs beroende på vem som är åhörare / samtalspartner (s 24). Att syftet med samtalet också är viktigt för hur man uttrycker sig tydliggörs (s 24). Talängslan behandlas i ett avsnitt för sig (s 49f) där orsakerna till, symptomen på och strategier för att undvika besväret går igenom. Ett avsnitt som säkert kan vara till hjälp för den blyge eleven.

Övningsuppgifterna (s 37 ff och 51 ff) är varierade och knyter an till de studerandes vardag. Ett exempel är uppgiften där eleven skall försöka övertyga å ena sidan rektor å andra sidan kamraterna på skolan om att skolan skall arrangera ett kvällsprogram till förmån för barn i krigsdrabbade länder. Eleven ombeds att fundera över hur saken skall läggas fram för rektor respektive kamrater, vilka argument och vilket ordval som skall användas. På s. 48f kan eleven läsa om så kallade **styrda** eller **förberedda samtal** (diskussion, debatt, sammanträde, intervju) och vad som är viktigt när man deltar i sådana. Begrepp som ordförande, moderator, replik och talarlista förklaras. Vikten av att *lyssna* poängteras också (s 46f). Övningarna är många och tränar flera av de kompetenser man måste ha för att vara en bra interlokutör i styrda samtal, t ex förmågan att beskriva något/framföra något i olika ordalag beroende på vilket syfte man har och vem man talar till (övning 1 och 5), intervjuteknik (övning 13 och 15), konsten att delta i en debatt (övning 11 och 12). **Kunskaper i den retoriska arbetsprocessen** får eleven i det första avsnittet av "Konsten att tala" (ss 22-36). Retorikens historia går kort igenom, retorikens tre grundstenar logos, ethos och pathos förklaras och de sex klassiska momenten (förberedelse, inventering, disposition, språkval, memorering och utförande) beskrivs utförligt och konkret. Några berömda tal analyseras utifrån de tre grundstenarna, dispositionen och de stilistiska figurer som används. Fördelar och nackdelar

med hjälpmedel som manus, PowerPoint och tavla gås igenom. Sättet att tala beskrivs också noggrant, och ”dödssynder” – som att läsa innantill eller prata alldeles för fort och otydligt - uppmärksammas. Samtliga övningsuppgifter 1-10 på s 37ff tränar antingen färdigheter i den retoriska arbetsprocessen eller kunskaper i densamma.

(NSS) Ett plus i denna bok är att avsnittet ”Tala” inleds med en kort syftesbeskrivning där lyssnandets betydelse i (sam)tal understryks. Några tydliga avsnitt som ger kunskaper som stärker **elevens förmåga att situationsanpassa sitt (sam)tal** finns inte. Här och var kan man plocka relevant information i form av instruktioner och råd (ss 55-57 passim), men någon sammanhängande text av informerande karaktär kring (sam)talandet, vad det är och vad det kräver finns inte. Ingen tydlig information ges heller om vad som skiljer **styrda, förberedda samtal** från vanligt prat. Ett avsnitt (s 67f) ägnas åt talträning med bukandningsövningar och artikulationsövningar med svåruttalade ramsor av typen ”Sex laxar i en laxask”.

Övningmaterialet är långt mer omfattande än den informerande texten, och ligger genomgående nära elevens vardag. Det tränar dock inte specifikt den retoriska förmågan utan snarare problemlösning i allmänhet. Ett exempel är övning 4.29 c) ”Du ser plötsligt en fantastisk tröja i en affär, men du har inga pengar och du vill ogärna be föräldrar eller kompisar om ett lån. Hur betar du dig för att köpa tröjan? Tänk ut flera lösningar”.

Kunskaper i den retoriska arbetsprocessen får eleven bland annat genom att retorikens historia gås igenom och retorikundervisningens plats i mediasamhället understryks. Att de drygt tvåtusen år gamla modellerna för hur man talar på ett sätt som gynnar ens egna syften fortfarande håller tydliggörs (s 53f) De sex klassiska momenten samt frågeorden Vem? Vad? Med vad? Var? När? Varför? (lathund för vad man skall tänka på när man skriver ett tal) beskrivs kortfattat men med instruktioner och råd (ss 55-58). Ett tal analyserat utifrån dispositionen saknas. Detta gör att instruktioner och råd inte känns förankrade och därmed svåra att förstå och ”göra till sina egna” när eleven skall börja arbeta själv. Övningarna om den retoriska arbetsprocessen kommer direkt efter processbeskrivningen och är inga färdighetsövningar. Istället prioriteras diskussionsuppgifter kring hur olika texter är utformade och hur en god talare skall vara. Avsnittet följs av några sidor om den gode lyssnaren. På vilket sätt skall jag lyssna?, Finns det olika slags lyssnanden?, Vad kan störa lyssnandet?, Varför är det ibland jobbigt att lyssna? är frågor som diskuteras. Tre olika samtalsmodeller med olika syften (debatt, diskussion och dialog) presenteras.

I *TTS* behandlas retorik i kapitlet ”Tala” (ss 72-89). Inte heller i denna bok finns det några tydliga avsnitt som ger kunskaper som stärker **elevens förmåga att situationsanpassa sitt**

(sam)tal. Ingen informerande diskussion förs kring hur mottagare, plats och ämne påverkar den språkliga utformningen av det sagda (mottagaranpassning av skriven text diskuteras emellertid i kapitel ”Beskriva och berätta”, s 57f). En mängd övningsuppgifter finns däremot där eleven skall träna sig i att tala över ett stort antal ämnen i varierande situationer och med olika typer av mottagare. Uppgifterna är ofta av dilemmakaraktär och eleven skall argumentera för sin ståndpunkt (t ex ”En person har av misstag betalat in 1000 kronor på ditt bankkonto . Personens namn och adress står angivna på blanketten. Det visar sig vara medlemsavgiften till en nynazistisk organisation. Behåller du pengarna?”, s 76). Ingen explicit information ges heller om vad som skiljer **styrda, förberedda samtal** från vanligt prat. På s 84 f ställs frågan ”Hur väl behärskar du den svenska möteskulturen?” En tipsruta med några konkreta råd för den som inte behärskar sammanträdesteknik följer. Uppgiften (s 85) är ett rollspel där eleverna skall hålla klassråd kring ett givet ämne. Övningen är lärorik eftersom den styrs upp genom att alla deltagare skall spela en roll: den som alltid säger emot alla förslag och aldrig kommer med egna, den som alltid håller med senaste förslaget, den som alltid skall skämta, den som alltid är tyst och tittar i bordet, den som pratar långgrandigt och aldrig kommer till saken... Eleverna skall byta roller med varandra och sedan diskutera vad som fungerade och inte. **Kunskaper i den retoriska arbetsprocessen** får eleven bland annat genom att retorikens historia gås igenom med faktatät informerande text (s 86ff). Retoriska knep som humilatio, paralipsis och prosopopoeia presenteras och exemplifieras. De sex momenten (förberedelse, inventering, disposition, språkval, memorering och utförande) nämns däremot inte. Retorikundervisningens plats i mediasamhället understryks, t ex i amerikanska presidenters tal och debatter. Exempel på dessa saknas dock helt. En tipsruta med allmänna råd om vad man skall tänka på när man håller en muntlig presentation inleder kapitlet.

Om vi jämför *MS* och *NSS* ser vi en skillnad i disposition och vad som prioriteras. I *MS* är samtliga övningsuppgifter förlagda till ett avsnitt för sig och de övar tydligt de kunskaper som den informerande texten i det föregående avsnittet har förmedlat. Prioriterat är alltså att ge eleven gedigna kunskaper om och i talekonst och att ge utlopp för dessa i konkret övning. Här finns en röd tråd mellan kunskapsförmedling och färdighetsträning. I *NSS* utgör kunskapsförmedlingen en mindre del av kapitlet medan övningsmaterialet är omfattande. Kopplingen mellan färdighetsträning och (den blygsamma) kunskapsförmedlingen är emellertid inte alltid tydlig. Prioriteringen här verkar vara att göra eleverna muntligt aktiva, att få dem att prata och diskutera, men utan att fokus egentligen ligger på den språkliga

utformningen och huruvida den skulle förändras beroende på åhörare / samtalspartner, syfte, tid etc. *MS* borgar för en god måluppfyllelse vad gäller mål 1 och 3, detta eftersom boken ger möjlighet till både kunskapsinhämtning och färdighetsträning – nödvändiga förutsättningar för att en förmåga skall utvecklas och stärkas. Lärobokens potential att bidra till god måluppfyllelse bör alltså stärkas om alla de tre leden i kedjan kunskapsinhämtning via faktaförmedlande text, exempel som förklarar och fördjupar förståelsen samt övningar som ger tillfälle till egen produktion finns. Eftersom en röd tråd och balans mellan kunskapsförmedling och praktisk övning saknas ger inte *NSS* samma förutsättningar för god måluppfyllelse. Det som sagts om *NSS* kan även sägas för *TTS*. Kapitlet är ett paradexempel på bokens motto ”Att förstå en sak är att göra den” (se förordet). Frågan är hur balansen mellan ”förstå” och ”göra” ser ut. Avsnittet om retorikens historia är dock välskrivet och innehåller fakta som inte återfinns i de andra böckerna. Texten är emellertid en liten isolerad ö av upplysningar utan kontakt med vare sig konkreta exempel på tal eller övningar. Detta gör att avsnittet känns kontextlöst - det riskerar att uppfattas som inte helt relevant.

Mål 2 i ämnesplanen för svenska lyfter dels fram vikten av goda kunskaper i språkriktighet (stavning, interpunktion, meningsbyggnad, ordval) i både tal och text, dels ”förmågan att utforma muntliga framställningar och texter som fungerar väl i sitt sammanhang”. Vad menas då med en text ”som fungerar väl i sitt sammanhang”? Jag väljer att utgå ifrån att ”fungerar väl i sitt sammanhang” syftar på att texten är resultatet av en väl genomförd skrivprocess som tar hänsyn till mottagare, ämne, syfte och bakgrund och som använder sig av ett för ändamålet adekvat språk. I det som följer diskuteras inte muntliga framställningar eftersom dessa behandlades under fråga 2. Analysfråga nummer 3 lyder som följer:

3) Stärker läroboken elevens kunskaper om språkriktighet i text samt förmågan att utforma texter som fungerar väl i sitt sammanhang?

I *MS* behandlas texten och hur man producerar en lyckad sådan i flera olika avsnitt. I kapitel 3 (ss 56-58) presenteras skrivkonsten i fickformat. I kapitel 10 redogörs utförligt för vad som utmärker en lyckad text (ss 168-186). Kunskaper om och färdighetsträning i hur formella skrivelser som protokoll och formella brev ser ut behandlas i kapitel 5 ”Sakligt berättande” (ss 82-89) och 6, ”Formella skrivelser” (ss 94-107). Kapitel 7 ”Från andra texter (ss 110-117) presenterar skrivprocessen när det gäller att skriva referat och sammanställning. Även kapitel 4 ”Skönlitterärt berättande” (ss 60-77) presenterar skrivprocessen, dock från ett skönlitterärt perspektiv vilket gör att det behandlas mer ingående under fråga 5. I kapitel 8 (ss 122-140) får eleven lära sig mer om hur man skriver utredande texter av olika slag (recension,

laborationsrapport, vetenskaplig utredning). Detta kapitel kommer att diskuteras närmare i analysfråga 4.

I kapitlet "Skrivkonsten i fickformat" (s 56ff) görs en inledande distinktion mellan skönlitteratur och sakprosa utifrån ämne (fiktio kontra verklighet) och språklig form (konstnärlig och personlig kontra saklig och objektiv). Skrivprocessen presenteras sedan kortfattat i sex steg: ringa in syfte och målgrupp, samla fakta, disponera, skriv utkast, bearbeta texten och bearbeta grafiskt. I kapitel tio, "En lyckad text" (ss 168-184) fördjupas kunskaperna om faktaurval och själva skrivandet. Viktiga beståndsdelar som rubriker, inledning och avslutning samt styckeindelning går igenom och exemplifieras. Kunskaperna om språkriktighet stärks i avsnittet om stavning, meningsbyggnad, ordföljd, ordval och textbindning. Företeelserna förklaras och exemplifieras. Eleven uppmärksammas på vanliga fel / olämpligheter som satsradning, huvudsatsplacering av satsadverbial i bisats, särskrivning och överanvändning av småord som *ju, väl, nog*. I kapitel 5-6 ges utförlig information om formella skrivelser som PM, räkning, kvitto, platsansökan, kallelse och dagordning, vad som karaktäriserar dem, om det finns uppgifter som alltid måste finnas med (t ex plats och tid i en kallelse eller underskrifter i ett protokoll). Exempelmaterialet kommenteras noggrant. I kapitel 7 får eleven lära sig hur man skriver ett referat. Här finns en checklista för vad man skall tänka på när man skriver (s 112) samt en artikel från *Dagens Nyheter* med referat. Samtliga dessa kapitel kan anses ge eleven goda kunskaper i språkriktighet och förbereder honom för att producera egna alster.

Avsnittet 'Språkliga hjälpredor' i kapitel 10 (ss 177-183) informerar om hjälpmedel i skrivprocessen som synonymordböcker, *SAOL* och *Svenska skrivregler*. Till vad och hur böckerna används förklaras genom kommenterade utdrag och beskrivande text.

Övningsuppgifterna på s 184ff tränar hantering av ordböcker men behandlar inte själva skrivprocessen. Färdighetsträning i detta ges i övningsuppgifterna till kapitel 5 "Sakligt berättande", kapitel 6 "Formella skrivelser", och i synnerhet till kapitel 7 "Från andra texter" där referat och sammanställning går igenom. Exempel på övningar som stärker elevens förmåga att utforma texter som fungerar väl i sitt sammanhang är övning 2 i kapitel 5 (s 89):

Redaktionen på tidningen Ungt vetande har fått ett brev från en läsare med olika frågor om efternamn: Har vi alltid haft efternamn, och, om inte, när började vi använda efternamn och vem var först med det? Varför finns det så ovanliga efternamn som Hammarskjöld, Montelius, Sylvander, Bolin och Träff? Skriv en artikel och besvara läsarens frågor. Tänk på att anpassa

innehåll, språk och stil till en mottagargrupp vars ålder är 10-12 år. Fakta till artikeln hittar du till exempel i Nationalencyklopedin i avsnittet släktnamn under uppslagsordet 'personnamn'.

I *NSS* finns det åtta kapitel som behandlar skrivprocessen och språkriktighet: kapitel 5 "Skriv" (ss 73-78), kapitel 7 "Träna skrivregler" (ss 105-113), kapitel 8 "Träna ditt språk" (ss 117-126), kapitel 11 "Skriv praktiska skrivelser" (ss 143-160) och kapitel 13 "Skriv med hjälp av texter" (ss 175-178). I kapitel 10 bibringas elven kunskaper om språkform i olika typer av dikter, och i kapitel 6 "Berätta och beskriv" (ss 83-94) behandlas det skönlitterära skrivandet. I kapitel 14 beskrivs skrivprocessen sådan den ser ut för utredande texter. Dessa tre kapitel granskas närmare under fråga 5 och fråga 4.

I de ovan nämnda kapitlen är den informerande löpande texten generellt sett ovanlig. Skrivprocessen beskrivs ändå noggrant, först i punktform (s 75) och sedan på ett mer detaljerat sätt (s 76f). Denna presentation följs direkt av några övningar där eleven uppmanas att använda den nyligen beskrivna modellen i skrivuppgifter av olika slag: t ex skriv om ett barndomsminne (s 77) eller skriv en uppsats om ett ämne från en lista i boken (s 78). Läroboken lägger stor vikt vid olika texttyper (praktiska (t ex intyg och instruktioner), litterära, privata, tidning) och övningar som skall hjälpa eleven att förstå skillnaden mellan dessa typer (s 78ff). Exempel på dessa typer saknas dock. Ett plus är att icketryckta kommunikationssätt, som sms, blogg och e-post ses som genrer inom den privata sfären. De kommenteras emellertid inte närmare. Syftet med övningsuppgifterna, d v s varför det är viktigt att veta att det finns olika typer av texter, framgår inte klart. Kapitel 5, "Skriv", inleds och avslutas med bevingade ord och en dikt som inte kommenteras närmare. De verkar snarare ha funktionen att väcka positiva känslor hos eleverna för skrivandet – att "kicka igång" dem. I kapitel 7, "Träna skrivregler" (ss 105-113) går författarna igenom stavning, avstavning och skiljetecken. Den informerande texten är kortfattad, ofta i punktform, och fokus ligger på övningar som skall få eleven att förstå och kunna hantera de olika skrivreglerna. Att *hur* man skriver är lika viktigt som *vad* man skriver framgår i kapitel 8 "Träna ditt språk". Via ett övningsmaterial som tar betydligt mer plats än den informerande texten får eleven träna sig i att uttrycka sig mer precist ("en bil" blir "en omlackerad, tomatröd Volvo V40, 1997 års modell", s 118), att använda bindeord och att variera meningsbyggnaden genom att fundamentplacera olika satsdelar, inte bara subjektet (s 120). Förtätning samt att styckeindela och disponera tränas också. Kommenterade exempel på dessa metoder saknas dock. Hur man skriver PM, instruktioner, offentliga skrivelser som t ex platsansökan och protokoll behandlas i kapitel 11 "Skriv praktiska skrivelser" (ss 144-162). Här är

exempelmaterialet omfattande – avsnittet om platsansökan innehåller informerande text om hur man skriver en sådan, ett konkret exempel samt kommentarer från två personalchefer kring vad som var bra och vad som var mindre bra. Övningar där eleven får skriva en egen platsansökan samt en meritförteckning gör avsnittet komplett. I kapitel 13 får eleven kännedom om referat och hur man skriver ett sådant. Den informerande texten ger eleven en stadig kunskapsgrund att stå på inför övningsuppgifterna. Exempelmaterialet, facktext med tillhörande referat (s 179f), kommenteras med tankekarta och modell för arbetsgång.

TTS behandlar skrivprocess och språkriktighet i två kapitel, ”Referera och skapa sammanhang” (ss 94-111) och ”Skrivhjälp” (ss 150-183). (I kapitlet ”Beskriva och berätta” behandlas i första hand skönlitterärt skrivande varför det diskuteras under fråga 5.). Den informerande texten om hur man gör är i båda kapitlen utförlig och tydlig. I kapitlet om referat tränar övningsmaterialet referatskrivning med autentisk tidskriftstext som underlag, samt rubriksättning och sammanfattning. Några sidor (s 107ff) om vad som gör en text ostrukturerad och hur man kan undvika/avhjälpa detta avslutar kapitlet. I kapitlet ”Skrivhjälp” får eleven stöd i bl a att göra olika typer av disposition, att styckeindela, att stava och avstava och att använda skiljetecken korrekt. En genomgång av vanliga språkfel och hur den korrekta versionen ser ut återfinns på s 181ff. Testa dig själv-testet på s 171 där meningar med språkfel ställs mot korrekta meningar och där eleven skall avgöra vilket alternativ som är det korrekta utgör ett tidsbesparande repetitionsunderlag. Hänvisningar till avsnitt där man kan läsa mer om den aktuella språkformen gör övningen komplett. Övningsmaterialet till de båda kapitlen tränar genomgående det som behandlas i den informerande texten.

Av ovan sagda framgår att de tre läroböckerna alla innehåller material som förmedlar kunskaper och tränar färdigheter i språkriktighet och skrivprocess. Böckerna ger alltså eleverna förutsättningar för att nå mål 2. *MS* lägger tyngdpunkten på informerande text och kommenterade exempel och samlar övningarna i separata delar. Författarna till *NSS* vill, precis som i kapitel 4 ”Tala”, bibringa eleverna kunskaper genom färdighetsträning. Exempel med kommentarer är mer tunnsådda än i *MS* vilket ställer högre krav på elevernas förmåga att själva tillämpa den information som de fått genom beskrivande text och tipsrutor. *TTS* kombinerar detaljerad informerande text med många övningar som går direkt tillbaka på den informerande texten vilket gör att avståndet mellan kunskapsinhämtning och färdighetsträning inte känns lika stort som i *NSS*. Det kommenterade exemplet som bro mellan information och övning är här inte lika nödvändigt.

Den fjärde analysfrågan går tillbaka på mål 4 i ämnesplanen: ”Förmåga att läsa, arbeta med, reflektera över och kritiskt granska texter samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa.” Detta mål kommer i denna uppsats att kopplas särskilt till de avsnitt i de tre läroböckerna där utredande text behandlas. Reflektion över och kritisk granskning av texter som sedan utgör grund för egna alster är som bekant aktiviteter som är typiska för skrivandet av mer undersökande, vetenskaplig karaktär. Kapitel som behandlar att söka och granska information kommer också att diskuteras.

4) Utvecklar läroboken elevens förmåga att läsa, arbeta med, reflektera över och kritiskt granska texter samt att producera egna texter med utgångspunkt i det lästa?

(MS) I kapitel 8 ”Utredande texter” beskrivs utredande texter av enkel typ, som uppsatser av undersökande karaktär på gymnasienivå. I punktform presenteras den enkla vetenskapliga textens tre delar: inledning med syfte och frågeställning, faktaredogörelse och avslutning med slutsatser. Ett exempel ges på s 123 ff där en uppsats om stress återges i sin helhet. Uppsatsen analyseras och kommenteras utifrån den i punktform givna mallen. Kapitlet behandlar vidare recensionen och nödvändiga delar i den som uppgifter om författare, titel och förlag, bakgrundsteckning, referat, analys och helhetsbedömning. Den informerande texten följs av ett exempel på en recension som analyseras och kommenteras. Kapitlets sista större del ägnas åt den vetenskapliga utredningen. De tre delarna inledning, redovisningsdel och avslutning samt vad som skall ingå i dessa beskrivs. Därpå följer ett avsnitt (ss 134-137) om hur man skriver en korrekt källförteckning, hur man i den löpande texten hänvisar till en källa, hur man citerar och skriver noter. Fokus ligger på redovisning av tryckta källor (böcker och artiklar), men man nämner också websidor och hur dessa skall redovisas. Övningsuppgifterna (ss 140-146) tränar eleven i att skriva utredande text baserad på olika källor som tidningsartiklar eller faktaupplysningar kring ett visst ämne. Flera av övningarna (2, 4 och 6) kräver att eleven självständigt inhämtar faktauppgifter från externa källor. Råd kring vad man skall tänka på när man söker information återfinns i kapitel 1 ”Att söka och ta del av information” (ss 8-13). Kapitlet inleds med en genomgång av olika typer av källor. Biblioteken med digitala kataloger och artikeldatabaser samt referenslitteratur som lexikon och uppslagsverk framhålls framför Internet som ses som en kompletterande källa med både nackdelar och fördelar. Problemen med uppgifter hämtade från nätet (osäkerhet kring källor, författare och huruvida texten är skriven på uppdrag av någon med ett särskilt syfte) kommenteras kortfattat. Hur man

söker fakta (gå från översiktslitteratur till specialverk, använd källförteckningen i en matnyttig bok för att få tag i ytterligare relevant litteratur) och behovet av att alltid verifiera en uppgift genom att konsultera flera källor diskuteras också. I övningsuppgifterna till kapitel 1 (ss 14-20) tränas kritisk granskning av texter, att plocka ut det väsentliga ur en text och faktasökning.

I *NSS* återfinns två kapitel som behandlar kritisk granskning av texter, informationsökning samt produktion av egna texter av utredande karaktär: kapitel 3 ”Skaffa information” (ss 36-47) och kapitel 14 ”Skriv utredande” (ss 185-198). I kapitel 3 görs en noggrann beskrivning av sökresurser på Internet och hur man värderar den information som ges där. Checklistan på s 37 ”Var kritisk! Bli inte lurad” innehåller många värdefulla tips på vad man bör tänka på när man googlar fram information, t ex om det finns en författare angiven, vem eller vad som står bakom sidan och vad syftet med sidan är. På s 40f går författarna igenom olika sökknep som användningen av versal/gemen, wildcardtecken, citationstecken och parentes. I övningsuppgiften (3.1 s 41f) ombeds eleven att fundera över tre citat om internet. Citaten ger en bild av nätet som en källa för en mängd osorterad men kanske relevant information, ibland skräp; en källa som just p g a sin komplexitet och innehållsrikedom omöjlig kan processas i sin helhet av en människa. Syftet med övningsuppgiften är att ge eleven en mer nyanserad bild av vad Internet är och vad det kan erbjuda. Bibliotekens huvudavdelningar, databaser och ordböcker gås igenom i det följande avsnittet. Övningsuppgifterna, insprängda i den informerande texten, tränar litteratursök och ordboksanvändning. I kapitlet ”Skriv utredande” (ss 186-198) definieras begreppet utredande text; arbetsgången inför och under det att en utredande text skrivs redovisas. Därefter behandlar författarna begreppet disposition. Ett ur struktursynvinkel mindre lyckat exempel ur Olaus Magnus’ *Historia om de nordiska folken* presenteras med syfte att eleven tydligt skall se behovet av disposition i en utredande text. Övningarna tränar kritisk granskning av text (14.2), disposition (14.1), att skriva utredande (14.3-14.5). Den avslutande delen av kapitlet behandlar projektarbetet som fram till ht-11 är den stora examinationsuppgiften på de nationella gymnasieprogrammen (ss 194-197). Som tidigare nämnts kommer detta arbete att ersättas av gymnasiearbetet fr o m ht-11. Det påpekades ovan under 2.1 att läraren måste revidera avsnittet om projektarbetet för att säkerställa att informationen är aktuell och korrekt, detta eftersom *NSS* här utgår från kursmålen i den gamla kursplanen.

TTS har inget kapitel som behandlar produktion av vetenskaplig text. I kapitlet ”Skrivhjälp” (ss 150-183) återfinns skrivråd lämpade även för den utredande texten, men ingen

sammanhängande information ges om vad som skiljer texten av mer vetenskaplig karaktär från andra texter. Kapitlet ”Argumentera och utreda” (ss 114-147) ger råd kring hur man skriver ett debattinlägg - vilket ju också är en text som (förhoppningsvis!) är grundad på kritisk bearbetning av annat material. Ett kommenterat exempel på ett debattinlägg inleder kapitlet; sedan får eleven tips om hur man skriver en debattartikel. Allt exempelmaterial som används som underlag för elevens text verkar emellertid vara skrivet för boken och inte autentiskt. Källor som *Svenskposten* och *Sveriges Dagblad* (de för texterna angivna källorna) verkar vara påhittade. I det avslutande avsnittet behandlas kortfattat den utredande texten av journalistisk karaktär; tips på hur man skriver en sådan ges på s 131. Den stora temauppgiften *Pengarna och livet* kräver att eleven dels plöjer igenom ett ganska omfattande textmaterial (autentiskt) som återfinns i boken (s 137 ff), dels använder sig av externa källor. I kapitlet ”Hantera information” förses eleven med grundläggande kunskaper i informationssökning och källkritik. Farorna med Internet uppmärksammas kortfattat i avsnittet ”Vem kan man lita på?” på s 31.

Av ovan sagda framgår att det i både *MS* och *NSS* finns övningsmaterial som stärker förmågan ”att producera egna texter med utgångspunkt i det lästa” (mål 4, *Ämnesplan för Svenska*, GY2011). Det samma kan inte sägas för *TTS* som endast nämner och i övningsmaterial hänför sig på två texttyper - debattinlägg och utredande text av journalistisk karaktär. Diskussion och produktion av vetenskaplig text saknas helt. Att det textunderlag som övningsuppgiften om debattinlägg skall baseras på är av osäker härkomst ter sig märkligt i en lärobok som bör vara tydlig i redovisningen av egna källor. Att hitta på källor och att ange ofullständiga (förmodligen påhittade) källor (”text som publicerats bland annat på Internet” , s 120) är inget gott föredöme. Den enda uppgift som verkligen ger förutsättningar för god målluppfyllelse är därför den utredande uppgiften om pengarna och livet på s 134 ff. Förmågan att reflektera över och, framförallt, kritiskt granska texter skulle kunna tränas ännu mer i samtliga böcker. *NSS* är den som mest utförligt diskuterar användningen av material från nätet. Det behövs emellertid ytterligare exempel som visar på hur viktigt det är att framförallt vara kapabel att värdera källan till den information som man presenterar som fakta. Inget av de tre läromedlen diskuterar fenomen som plagiat – ett problem som många lärare i dag brottas med eftersom redan färdigskrivna, elektroniskt lagrade texter i snart sagt alla tänkbara ämnen finns tillgängliga i en aldrig tidigare skådad utsträckning – bara att kopiera!... Ingen av de tre läroböckerna möter alltså helt mål 4 i ämnesplanen.

Analysfråga 5 är snarlik fråga 4, skillnaden är att de texter som skall läsas och användas som underlag för egna alster här är av skönlitterär karaktär. Momentet kritisk granskning faller bort; genus- och kulturaspekten tillkommer. Den faktiska skrivprocessen och förberedelserna inför densamma är olika beroende på om slutprodukten skall vara t ex ett debattinlägg i abortfrågan eller en dikt. Därför behandlas mål 4 och mål 7 i två olika analysfrågor. I det följande avsnittet skall vi alltså titta lite närmare på i vilken mån läroböckerna tillhandahåller exempel på skönlitteratur som diskuteras ur olika synvinklar och fungerar som språngbräda för eget skrivande.

5) Utvecklar läroboken elevens förmåga att läsa, arbeta med och reflektera över skönlitteratur från olika tider och kulturer författade av såväl kvinnor som män samt att producera egna texter med utgångspunkt i det lästa?

I *MS* behandlas skönlitterärt skrivande i kapitel 4 (ss 60-77). Utdragen ur skönlitteratur är många och tjänar alltid som exempel på en viss berättarteknik eller på hur berättaren syns i texten (den allvetande berättaren, berättelse i jag-form). Läroboken presenterar olika sätt att inleda en berättelse, t ex *in medias res*-teknik eller nyckelord, och fördelarna och syftet med de olika greppen lyfts fram. En ”lathunds-ruta” med kortfattad information kring hur man markerar repliker återfinns på s 64. Konsten att beskriva, direkt och indirekt beskrivning, exakta uttryck kontra ord med vag betydelse (”bra”, ”trevlig”, ”dålig”) samt användningen av bildspråk diskuteras också. Vad som skiljer en novell från andra berättelser kan eleven läsa om på s 71ff. Ett kommenterat exempel ur Pär Lagerkvists novellsamling *Onda sagor* tjänar som illustration till den korta informerande texten. Kapitel 4 avslutas med en genomgång av ett reportage. En ”lathunds”-ruta med reportagets ingredienser i punktform följs av ett kommenterat exempel på ett reportage presenterat i sin helhet. De skönlitterära utdragen är skrivna av både män och kvinnor som alla kan sägas tillhöra portalfigurerna inom de senaste 150 årens svenska och internationella litteratur (Dostojevskij, Ekman, Lagerlöf, Moberg, Paasilinna, Hosseini, Dagerman, Lagerkvist m fl). Uppgifter som tränar analys av texter (hitta bildspråk, beskriva berättarteknik) återfinns på s 77. Övriga övningar tränar egen textproduktion utifrån skönlitterära förlagor, eller förväntas eleven använda sin egen fantasi som t ex i övning 7 där uppgiften är att beskriva en mobiltelefon för en 1700-talsmänniska.

I *NSS* finns det två kapitel som behandlar skönlitterärt skrivande, Kapitel 6 ”Berätta och beskriv” (ss 83-94) och kapitel 10 ”Skriv dikter” (ss 133-140). Fokus ligger även i dessa kapitel på att lära sig genom träning. Utan introducerande text inleds kapitel 6 med en övning

där eleverna får omkastade textfragment som skall placeras i rätt ordning. Slutprodukten är en rolig historia. Övningen syftar förmodligen till att väcka intresse för vad som komma skall. Hur man skriver en disposition går igenom med hjälp av ett konkret exempel, berättelsen om Stockholmsresan (s 85), som presenteras via tankekarta. Två delar av den skönlitterära berättelsen, inledning och avslutning, diskuteras på de följande sidorna. Ett exempel på en inledning tjänar som startpunkt för en kort diskussion kring olika sätt att börja en berättelse. Fackuttryck, som t ex in medias res, nämns inte. Olika typer av berättarkurvor (berättarmodell och vågmodell, s 89f) diskuteras kortfattat. Inga exempel används för att konkretisera modellerna. De sista två delarna av kapitlet ägnas åt person- och miljöbeskrivningar. Här används utdrag ur fem olika skönlitterära verk för att visa hur fem olika författare (Lindgren, Sundman, Alfredsson, M. Strömstedt och Edelfeldt) tar sig an en personbeskrivning. De övningsuppgifter som följer tränar eleven i att göra personbeskrivningar genom att han får skriva signalement (5.14, s 93) och beskriva med positivt respektive negativt laddade ord (6.15, s 93). En av övningarna går tillbaka på de fem utdragen - uppgiften är att argumentera för vilken personbeskrivning som är mest levande. Avsnittet om miljöbeskrivning innehåller endast en mängd olika övningsuppgifter som fokuserar på att få eleven att beskriva olika sinnesintryck. På s. 96 presenteras åtta skrivråd i punktform. På dessa följer ett antal övningsuppgifter där eleven skall producera en egen text utifrån en inledning (6.21 s 97), en skissartad skriven grundtext (6.22 s 97) eller ett sms (6.25 s 98). Ytterligare ett tiotal övningar där textproduktion tränas avslutar kapitlet.

TTS behandlar skönlitterärt skrivande i kapitlet "Berätta och beskriv" (ss 40-69). Precis som i kapitlet "Skrivhjälp" varvas utförlig och tydligt skriven informerande och instruerande text med övningar som går direkt tillbaka på texten. I avsnittet "Konsten att vara konkret" (s 40ff) diskuteras vikten av att beskriva detaljerat för att väcka intresse och övertyga läsaren. Exempel på en, enligt boken, alltför allmän definition är "en pappa". Intressantare blir det när pappan istället beskrivs som "Hans pappa som i trettio år gått och funderat över hur det fulländade utedasset ska vara konstruerat" (s 40). På s 43 följer en övning där eleven själv skall göra ett antal allmänt hållna uttryck mer konkreta. Hur man formulerar sig och vilka fallgropar som finns (upprepning av talspråksord, klichéer, enahanda ordval) diskuteras på s 44f. På s 50 f får eleven en mängd handfasta råd om hur man ger kamratrespons och granskar någon annans text. Hur viktig mottagaren är för textens utformning går också noggrant igenom i ett särskilt avsnitt (s 57f). Ålder, förkunskaper och förväntningar hos läsaren och vilken betydelse det har för hur man skriver en text diskuteras. Övningsuppgifterna, där

eleven uppmanas beskriva pensionssystemet för ett gäng 20-åringar eller älgjakt för storstadsbor som aldrig har jagat, kopplar direkt till den informerande texten. I de avslutande avsnitten ”Skriva lyrik” (s 60 ff) och ”Skriva berättelser” (s 66 ff) får eleven grundläggande kunskaper om stilfigurer, rim och alliterationer samt om hur man bygger upp en spännande text. Begrepp som exposition, peripeti och in medias res förklaras. Textexempel från skönlitterära verk saknas helt.

Både *MS* och *NSS* tränar eleven i att skriva egna alster med utgångspunkt i andra texter (även om bakgrundsmaterialet inte alltid finns med i läroboken – detta gäller särskilt *NSS*). I *TTS* finns inga andra texter att hämta inspiration från, och övningarna uppmanar sällan eleven att konsultera extern skönlitteratur för exempel på användbara strategier eller som utgångspunkt för diskussioner. Fokus ligger här på att producera själv, inte att titta på hur andra har gjort. Elevens förmåga att reflektera över och arbeta med skönlitteratur från olika epoker och kulturer tränas i *MS*. De exempel från skönlitteratur som diskuteras visar på spännvidd både vad gäller författarens kön, kulturell härkomst och tidsplacering. I *NSS* är textexemplen för få för att eleven skall ha tillräckligt mycket att brottas med. Tydligare än i de andra kapitlen ger *NSS* här intryck av att vara en övningsbok som kräver komplement i form av extern skönlitteratur som förlaga och diskussionsunderlag. Övningsmaterialet är dock rikligt och varierat i alla tre läroböckerna. Den tydliga strukturen i *MS* där informerande text följs av kommenterade exempel och sist övningsuppgifter ledsagar eleven från kunskapsinhämtning till förmåga att producera själv. Denna handledning består vare sig *TTS* eller *NSS* med (även om bristen inte märks lika tydligt i *TTS* eftersom den informerande texten är så tydligt kunskapsförmedlande). *MS* är alltså det primära läromedel som ger eleven bäst förutsättningar för att uppfylla ämnesplanens mål 7.

Nästa analysfråga sätter fokus på det som kanske är kärnan i den språkliga delen av svenskundervisningen, nämligen språkstruktur.

6) Stärker läroboken elevens kunskaper om det svenska språkets uppbyggnad?

I *MS* finns ett stort avsnitt om språkstruktur kallat ”Språkbygget” (kapitel 11, ss188-233). Det inleds med en resonerande text om varför vi studerar grammatik och vad grammatik är. Den funktionella nyttan, att öka den språkliga säkerheten för att på så sätt undvika vanliga språkfel, understryks. Exempel på språkfel och hur det korrekta bruket ser ut diskuteras i rutor med titeln ”När du skriver...”. I anslutning till dessa resonemang presenteras det viktigaste inom formlära. Texten är konkret och lättförståelig, uppställningen välstrukturerad.

Övningarna (ss 208-212) utgår delvis från vanliga språkfel (övning 7, 8, 14, 15), vilket gör dem relevanta och funktionsinriktade. På s 213 börjar ett avsnitt om ordbildning upplagt på samma sätt som det föregående med informerande text om t ex sammansättningar och avledningar samt "När du skriver..."-rutor med en diskussion kring vanliga språkfel som sårskrivning (s 213) och felaktig avstavning (s 217). Avsnittet följs av övningsmaterial som tränar ordbildning. Kapitlets sista del behandlar satslära och interpunktion. Strukturen är densamma som i de två föregående avsnitten. Fem övningar i satsanalys avslutar kapitel 11.

I *NSS* behandlas språkets uppbyggnad i kapitel 24, "Grammatik" (ss 303-333). Det innehåller förklarande text om ordklasser, satslära och ordbildning och ett digert övningsmaterial som även rymmer excerperingsövningar baserade på autentiska texter (s 308). Jämförelser med engelskans grammatik görs också (s 322). Det som saknas är en diskussion kring vad grammatik är och varför vi studerar den. Förhoppningsvis framgår nyttan av grammatisk medvetenhet i de många övningsuppgifterna. Den explicita koppling till kapitlen "Träna skrivregler" och "Träna ditt språk" som görs i grammatikkapitlets ingress (s 303) tydliggör förhoppningsvis grammatikkunskapernas praktiska nytta.

I *TTS* är avsnittet om grammatik (ss 193-207) försvinnande litet jämfört med det utrymme ämnet får i de båda andra böckerna. Det är dessutom endast en sammanfattning av de vanligaste grammatiska termerna inom form- och satslära vilka förklaras med korta exempel. Ett resonemang kring vad grammatik är och varför vi studerar den saknas helt. En diskussion kring eller övningar som utgår från språkfel finns inte heller. Faktiskt finns här inget övningsmaterial över huvud taget.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att *MS* och *NSS* stärker elevens kunskaper om det svenska språkets struktur. Den vikt som läggs vid praktiska övningar och tips gör kapitlen funktionsinriktade. Det är däremot tveksamt om *TTS* kan bidra till god måluppfyllelse eftersom det material om språkstruktur som finns är kortfattat och knappast lockar till diskussion och vidare kunskapssökande. Att övningsuppgifter helt saknas gör det svårare för boken att möta ämnesplanens mål.

Den sjunde och sista analysfrågan behandlar mål 9 i ämnesplanen d v s, det mål som fokuserar vikten av att eleverna får med sig kunskaper om det svenska språkets historia och utveckling, om språksituationen i dag i Norden samt en introduktion i språkvetenskapliga tankar och teorier av sociolingvistisk och dialektologisk karaktär.

7) Stärker läroboken elevens kunskaper om språkförhållanden i Sverige och övriga Norden samt det svenska språkets ursprung? Utvecklar läroboken elevens förmåga att reflektera över olika former av språklig variation?

De sista kapitlen i *MS* är ägnade åt att förmedla grundläggande kunskaper i lingvistik. Kapitel 12 "Språk i världen" (ss 236-244) går igenom de stora språkfamiljerna och skriftspråkets utveckling. I "Grannspråk" (kapitel 13, ss 246-254) behandlas de nordiska språkens historia och förhållande till svenskan. Grundläggande information om det svenska språkets historia från runskrift till nusvenska får eleven i kapitel 14 (ss 256-280). Läroboken avslutas med ett kapitel där baskunskaper i svensk dialektologi och sociolingvistik förmedlas (kapitel 15, ss 284-294). Den berättande texten är genomgående välstrukturerad och lättläst. Informationen ges i kronologisk ordning där sådan är möjlig – rutor med fakta i punktform (t ex "Kort om språk"... s 243 och "Svenska språkets utveckling" s 269) gör inläsning enklare.

Kommenterade textexempel underlättar förståelsen av hur t ex fornsvenskan skiljer sig från dagens svenska (exempel ur *Äldre Västgötalagen* på s 259). I flera av övningsuppgifterna till detta kapitel (2, 3 och 5) skall eleven skriva om gamla texter till modern svenska – ett konkret sätt att arbeta med språkliga skillnader och likheter. Övningsuppgifterna till kapitel 12 "Språk i världen" och kapitel 13 "Grannspråk" fokuserar sambandet mellan språk och samhälle och språk och politik. I övning 4 (kap 12 s 244) uppmanas eleven att ta reda på vilka politiska komplikationer de etniska skillnader som det baskiska språket är en del av har inneburit. Övning 5 (kap 13, s 254) handlar om minoritetsspråkets ställning i Sverige och om varför just dessa språk har valts ut som minoritetsspråk. Övningsuppgifterna till kapitel 15, "Språkvarianter", uppmuntrar reflektion över språkliga varianter av både geografisk och yrkesmässig karaktär samt även över dem som traditionellt räknas som könsberoende. Diskussionsfrågor varvas med uppgifter där eleven förväntas intervjua andra personer, konsultera externt material och skriva redovisningar (exempel: 4, 5, 9, 12, 294f). När externt material behövs ger boken tips om vad som är givande att använda.

I *NSS* ägnas drygt 100 av bokens drygt 300 sidor åt språkhistorisk, språkgeografisk och sociolingvistisk information. Ett inledande kapitel om den mänskliga språkförmågan och en kort presentation av den indoeuropeiska språkfamiljen (kap 15, ss 199-208) följs av ett kapitel om språkutveckling (kapitel 16, ss 210-218). Barnets språkutveckling från 0-4 år går igenom och tvåspråkighet diskuteras. I kapitlet om svenska språkets historia varvas kortfattad informerande text med utdrag ur olika kända verk av språkhistorisk betydelse (*Upplandslagen*

s 222, Agneta Horns självbiografi s 226, *Then Swänska Argus* s 227). Övningsuppgifterna behandlar t ex lånord (övning 17.9 s 228), stavning före och efter stavningsreformen 1906 (övning 17.11 s 229), förändringar i ordförrådet (17.16 s 233). Flera av uppgifterna är av temakaraktär och kräver självständigt arbete med externa källor. Förslag på vilka källor som kan nyttjas ges inte. I kapitel 18 (ss 238-242) diskuteras engelskans ställning i svenskan, engelska låneord i svenskan och konstruktionslån (t ex Det är upp till dig, s 239). Stavning, försvenskad eller engelsk, diskuteras. En kortfattad introduktion till sociolingvistik ges i kapitel 19 (ss 243-254). Kapitel 21 och 22, ”Dialekter” (ss 260-270) och ”Språken i Norden” (ss 272-284) ger god information via informerande text, kommenterade textexempel och uppgifter. I samtliga kapitel är övningsmaterialet omfattande med många stora temauppgifter.

Svenska språkets historia behandlas utförligt i faktafylld text på ss 208-222 i *TTS*. De olika perioderna går igenom i kronologisk ordning – textexempel från olika tider belyser förändringar (t ex på s 213 och 216). Faktarutan om vilka förändringar som kan ske i ett språks olika nivåer (ordförråd, meningsbyggnad, uttal) underlättar inläsning och förståelse av språklig utveckling. Övningen till avsnittet går ut på att para ihop rätt textutdrag med rätt årtal. Bokens sista sidor ägnas åt språksociologi. Lejonparten av avsnittet upptas av en diskussion kring språk och kön. Ingenstans hittar man information om våra grannspråk eller om minoritetsspråken i Sverige.

MS ger förutsättningar för god måluppfyllelse genom sitt välstrukturerade upplägg, sin tydliga informerande text och övningar som sätter in språket i en kontext - social, geografisk, politisk. *NSS* har några kapitel som kan vara till glädje för den lingvistiskt intresserade eleven, t ex kapitel 16 som behandlar barnets språkutveckling och kapitel 20 som nämner namnskick i Sverige och utomlands samt förklarar patronymsystemet. I nästan alla kapitlen, utom i kapitel 21 och 22 (”Dialekter” och ”Språken i Norden”), dominerar övningsmaterialet på bekostnad av informerande text. Detta gäller särskilt för kapitlet med svensk språkhistoria som, jämfört med detsamma i *MS*, upplevs som mindre informativt. *NSS* ger alltså inte eleven en lika tydlig kunskapsgrund att stå på som *MS* vilket kan vara till förfång för måluppfyllelsen. Uppgifterna i *NSS* är ofta av diskussionskaraktär och utgår inte sällan från elevens eget tyckande vilket riskerar att sänka verkshöjden på svaren. *TTS* ger i mindre utsträckning förutsättningar för god måluppfyllelse eftersom vare sig minoritetsspråk eller övriga nordiska språk diskuteras. Diskussionen kring språk och kön på s 225 ff är emellertid nyanserad och faktafylld. Här kan den sociolingvistiskt intresserade eleven få goda introduktionskunskaper i ämnet.

3 Sammanfattning

Av ovanstående analys framgår att de tre primära läromedlen i olika utsträckning ger förutsättningar för god måluppfyllelse i ämnet svenska. *MS* är den lärobok som bäst lyckas med detta, utom när det gäller kopplingar till det vidgade textbegreppet och diskussioner kring källkritik, särskilt av nätbaserad information. Film och sociala medier upptar en stor del av ungdomars tid i dag. Det ter sig därför märkligt med ett primärt läromedel som inte alls diskuterar dessa fenomen. Hur påverkar denna brist elevernas syn på svenskämnet i allmänhet och läroboken i synnerhet? Här får läraren lita till sin egen förmåga att ställa samman relevant undervisningsmaterial. Avsaknaden i *MS* av en diskussion kring hur man värderar material från internet måste också ses som en stor brist. Det är min övertygelse att de flesta elever i dag hämtar mycket av sitt stoff till uppsatser och grupparbeten från nätet. Ett arbete om t ex Katolska kyrkans syn på preventivmedel kan med fördel byggas utifrån webbaserad information – men är de uppgifter som Anna eller Ahmed hittar i en privat blog lika värdefulla som de som presenteras på Vatikanens hemsida? Att träna eleverna i källkritik är viktigare än någonsin – ett av svenskämnets absolut viktigaste uppdrag. Den verkliga styrkan i *MS* ligger i det tydliga upplägget. I samtliga kapitel finns det en röd tråd som går från kunskapsinhämtning genom informerande text till övningar där eleven förväntas producera själv. Kommenterade exempel på det som texten informerar om tjänar som bro mellan teori och praktik. *NSS* ger delvis förutsättningar för god måluppfyllelse. I denna lärobok är emellertid ofta den informerande texten kortfattad och exempel från andra texter få. Fokus ligger på uppgifter där eleven genom att göra själv eller genom diskussion skall tillägna sig kunskap. Risken med övningar som är otillräckligt förankrade i kunskapsinhämtning är förstås att övningsmomentet inte leder till förhöjd kvalitet på prestationen utan bara blir ett sätt att träna det man redan (inte) kan. På så sätt kan måluppfyllelse både vad gäller kunskaper och förmågor eventuellt äventyras. Det *NSS* lyckas bäst med är att få in ett vidgat textbegrepp och att diskutera nätet som en källa till information.

TTS renodlar tanken Att förstå är att göra. Flera av de moment som ämnesplanen efterfrågar finns inte alls med, t ex information om grannspråk och minoritetsspråk, övningar kring svenska språkets uppbyggnad och en diskussion kring film och media. Den nästan totala avsaknaden av autentiska textexempel gör att boken känns kontextlös, som sig själv nog. Eftersom övningsmaterialet i så hög grad fokuserar på eleven och dennes

omvärldsuppfattning bjuds ändå den omgivande verkligheten in. *TTS* är inte någon faktiskt genomförd läroplan – tack vare sina många varierade övningar och ljusglimtar som avsnittet om språk och kön fungerar boken ändå som extraresurs och komplement till en mer heltäckande lärobok.

Som vi ser är det inte någon av läroböckerna som i allt ger förutsättningar för att eleven skall nå de olika målen för ämnet svenska. Det finns alltså en fara i att som lärare i alltför hög utsträckning förlita sig på att läroboken skall fixa måluppfyllelsen. Det gör den inte.

Kompletterande material är rekommendabelt inte bara ur variationssynvinkel; det måste till för att eleven skall få de kunskaper och förmågor som styrdokumentet stipulerar.

4 Bibliografi

Englund, B. (1999). ”Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande”, i *Pedagogisk forskning i Sverige* 1999, årg. 4, nr. 4.

Johansson, S., Karlsson, O. & Nettervik, I. (2008). *Möt språket*. Malmö: Gleerups

Johnsen, E. B. (1993). *Textbooks in the kaleidoscope. A critical survey of literature and research on educational texts*. Oslo: Scandinavian University Press.

Juhlin, A-C. (1994). ”Läromedelsval och läromedelsstöd i gymnasieskolan. Arbetsrapport projektåret 93/94”. I: *Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet nr 186*. Uppsala: Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.

Juhlin Svensson, A-C. (1995). ”Läromedelsanvändning i gymnasieskolan”, i L. Ajagán-Lester, E. Cramér-Wolrath, A-C. Juhlin Svensson & S. Selander (red): *Läromedel i den decentraliserade gymnasieskolan. Slutrapport från projektet Läromedelsval och läromedelsstöd*. (Pedagogisk forskning i Uppsala nr 124) Uppsala: Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.

Juhlin Svensson, A-C. (2000). *Nya redskap för lärande. Studier av lärarens val och användning av läromedel i gymnasieskolan*. Stockholm: HLS förlag. (Doktorsavhandling).

Lundahl, B. & Sjöstedt, B. (2006). *Nya svenska språket*. Lund: Studentlitteratur.

Skoglund, S. (2004). *Texter och tankar – språket*. Malmö: Gleerups.

Skolverket (2006). *Läromedlens roll i undervisningen. Grundskollärarens val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*. Rapport 284.

SOU (1992:94). "Skola för bildning", i *Huvudbetänkande av läroplanskommittén*. Stockholm: Allmänna förlaget.

SPOV 14/15. *Studier av den pedagogiska väven*. Institutet för pedagogisk textforskning, Högskolan i Sundsvall/Härnösand.

"Texter och så vidare" (2003), i M. Asplund Carlsson, G. Molin & R. Nordberg (red.): *Svenskläraryrskrift 2003*. (Svenskläraryrskriften 226.) Stockholm.

Skolverket (2011). *Ämnesplan för ämnet svenska, GY2011*.